

УДК 330.34

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ, ФОРМИ, ВИДИ

Володимир Занора

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
Черкаси, Україна

Резюме. Акцентовано увагу на важливості розгляду проблематики розвитку підприємств з огляду на функціонування суб'єктів господарювання в умовах невизначеності, ризику, впливу євроінтеграційних процесів, цифровізації тощо на їхню діяльність. Зауважено, що розвиток у тій чи іншій формі є атрибутом діяльності підприємства. Зазначено, що першоосновою для визначення терміна «розвиток підприємства» є розуміння «розвитку» як філософської категорії. Акцентовано увагу на зміні концепцій розвитку підприємств та переходу від концепції «розвиток – функціонування» до такої, що передбачає розвиток заради розвитку. Наведено основні підходи щодо трактування категорії «розвиток», зокрема за результативно-наслідковою та сутнісною компонентами, а також такі, як зростання розмірів та показників діяльності підприємства, зміна стану підприємства на прогресивніший, підвищення гнучкості та адаптивності до змін, зміна підприємством свого якісного стану. Зауважено, що переважна більшість науковців основним атрибутом розвитку підприємства визначають зміни, а розвиток підприємства за замовчуванням сприймається як позитивний. Зазначено власне узагальнення підходів щодо розуміння сутності розвитку, що передбачає його визначення в якості сукупності змін, характеру змін, стану чи результату змін, процесу. Наведено рівні розвитку (науково-методичний, методологічний, методичний та прикладний), його форми (прогрес та регрес), а також різновиди розвитку з точки зору якості впливу на господарську діяльність підприємства (негативний, нейтральний, позитивний). Розглянуто складові розвитку-прогресу, зокрема соціальну, матеріальну, духовну та наукову із зазначенням параметрів їхнього оцінювання. Зазначено властивості розвитку, серед яких спрямованість, швидкість, результативність, причинність, незворотність. Узагальнено класифікацію різновидів розвитку, що містить двадцять вісім ознак, серед яких: вид потенціалу; рівень управління; відкритість та інші.

Ключові слова: розвиток, підприємство, розвиток підприємства, потенціал, прогрес.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.06.069

Отримано 12.12.2019

UDC 330.34

ENTERPRISE DEVELOPMENT: ESSENCE, FORMS, TYPES

Volodymyr Zanora

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

Summary. Emphasis is placed on The importance of considering the problems of enterprise development in view of the economic entities functioning in the context of uncertainty, risk, impact of European integration processes, digitilization, etc. in their activities is highlighted. It is noted that development in one form or another is the enterprise activity attribute. It is stated that the first basis for defining the term «enterprise development» is the understanding of «development» as the philosophical category. Special attention is paid to the change of enterprise development concepts and transition from the «development – functioning» concept to that one predicting development for the benefit of development. The main approaches to the «development» category interpretation, particularly for the result-effect and essential components, as well as the enterprise size and performance index increase, change of the enterprise state to more progressive, increase of the change flexibility and adaptability, change of the enterprise qualitative state are given. It is noted that most of the scientists determine changes as the main enterprise development attribute, and the enterprise development is accepted as

positive by default. The author generalizes his own approaches to understanding the development essence, which involves its defining as a set of changes, the change behavior, the changes state or result, the process. The development levels (scientific-methodical, methodological, methodical and applied), its forms (progress and regress), as well as development varieties in terms of influence quality on the enterprise economic activity (negative, neutral, positive) are given. The components of development-progress, particularly social, material, spiritual and scientific, with indication of their parameters evaluation are considered. Properties of the development, including orientation, speed, efficiency, causality, irreversibility, are indicated. The classification of development varieties, containing twenty-eight features, including: type of potential; level of management; openness and other is generalized s.

Key words: *development, enterprise, enterprises development, potential, progress.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.06.069

Received 12.12.2019

Постановка проблеми. Розвиток підприємства в контексті його позитивного аспекту є головним завданням управлінської діяльності керівництва, оскільки являє собою не лише визначальний для забезпечення економічної безпеки чинник, а й такий, що є підґрунтям економічного зростання, тобто реалізації головної мети господарської діяльності – отримання прибутку. Невизначеність умов соціальної, економічної, політичної та інших сфер в Україні, а також її євроінтеграційні стратегічні орієнтири зумовлюють необхідність опрацювання теоретичних засад управління розвитком підприємств з метою адаптації в подальшому методичних положень, організаційно-економічного механізму формування потенціалу як підґрунтя забезпечення ефективного розвитку. Серед іншого на увагу заслуговують тенденції розвитку підприємницької діяльності, зокрема цифровізація (англ. Digitalization) усіх сфер життя людини, що визначає зростання швидкості поширення інформації в бізнес-середовищі. Отже, питання розвитку підприємств, запровадження нововведень (організаційних тощо) є тим напрямом, що визначає конкурентоспроможність суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До визначеної проблематики прикута увага численних науковців та фахівців з огляду на її важливість для функціонування суб'єктів господарювання. Розвиток є єдиною можливою формою здійснення господарської діяльності, а тому залишається завжди актуальним об'єктом дослідження. Серед вітчизняних учених різноманітним аспектам розвитку, дослідженням його сутності, видам приділили увагу у своїх працях Акофф Р. Л. [1], Богатирьов І. О. [2], Бурмака М. М. [3], Бурмака Т. М. [3], Верхоглядова Н. І. [4], Войтко С. В. [5], Горіна Г. О. [6], Дунда С. П. [7], Залунін В. Ф. [8], Запасна Л. С. [9], Іванчук К. О. [10], Кононова І. В. [4], Кулинич Ю. М. [11], Мала Н. Т. [12], Передерієнко Н. І. [13], Погорєлов Ю. С. [14], Прийма Л. Р. [15], Ткаченко А. М. [16] та інші.

Враховуючи важливість розвитку для вітчизняних підприємств, доцільно розглянути сутність цієї категорії, її властивості, характеристику, форми, види та інші аспекти, що надасть змогу оновити, за необхідності, концепції розвитку підприємств з урахуванням сучасних тенденцій здійснення господарської діяльності. Результати дослідження використовуватимуться в якості основи для формування прикладного інструментарію управління потенціалом та розвитком підприємства.

Метою дослідження є визначення та аналіз сутності категорії «розвиток», його форм і різновидів у контексті функціонування підприємства.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: навести та розглянути основні підходи науковців щодо визначення категорії «розвиток підприємства»; розкрити змістовну сутність категорії «розвиток підприємства» та визначити її рівні, форми та складові; узагальнити класифікацію різновидів розвитку підприємства.

Для вирішення поставлених завдань було використано такі методи: аналіз, синтез, узагальнення, індукція, системний підхід.

Виклад основного матеріалу. Сутність категорії «розвиток» у контексті застосування до економічних процесів, систем залишається й на сьогодні дискусійним питанням для науковців. У публікаціях учених, фахівців мають місце кілька підходів, поглядів на сутність цієї категорії.

Першоосновою для визначення терміна «розвиток підприємства» слугує розуміння «розвитку» як філософської категорії. У філософському розумінні «розвитку» [17, с. 453] зазначається низка його аспектів, серед яких: перехід від одного якісного стану до іншого; якісна зміна в структурі об'єкта; виникнення якісно нового об'єкта та інші. Структура об'єкта представляє собою унікальну сукупність функціонально пов'язаних між собою елементів, зв'язків і залежностей. Науковці та фахівці, висвітлюючи власне розуміння згаданого терміна, зазначають одну або ж кілька його характеристик, що мають місце у визначенні розвитку як філософської категорії. Про це йдеться в численних працях дослідників, зокрема [9] та інших.

Зацікавленість учених та фахівців категорією «розвиток» зумовлена видозміною концепції функціонування підприємств, що передбачає розуміння розвитку як основного атрибуту діяльності. Розвиток науковцями розглядається як процес, що забезпечує стабільне функціонування підприємства та його виживання в ринкових умовах [9]. Раніше ж розвиток розглядали як процес, що мав місце лише в тому випадку, якщо підприємство стабільно здійснювало свою діяльність, тобто як наслідок стабільного функціонування. Отже, якщо раніше розвиток сприймався в якості похідної від здійснення підприємством діяльності («стабільне функціонування заради розвитку»), то надалі він перетворюється на її основу, підґрунтя («розвиток заради функціонування»), а на сьогодні є й метою функціонування («розвиток заради розвитку») (рис. 1).

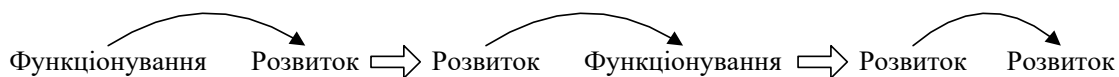

Рисунок 1. Зміна концепцій розвитку підприємств

Figure 1. Change of the enterprise development concepts

Розглядаючи визначення «розвитку підприємства», доцільно згадати й сутність «підприємства» як окремої категорії. Згідно з нормативно-законодавчими актами України підприємство є суб'єктом господарської діяльності, що створений для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським кодексом України та іншими нормативно-правовими актами [18]. Отже, кажучи про розвиток підприємства, ми повинні зважати, що в такому випадку йдеться про розвиток суб'єкта господарської діяльності, що систематично здійснює господарську діяльність у порядку, передбаченому Господарським кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. Тож, на нашу думку, у вузькому сенсі розвиток підприємства – це процес змін, що призводить до переходу суб'єкта господарювання від одного якісного стану до іншого. Зрозуміло, що якісний стан підприємства характеризується сукупністю властивостей, що притаманні йому, які визначають спроможність здійснювати господарську діяльність.

Верхоглядова Н. І. та Кононова І. В., проаналізувавши наукові праці, визначили такі підходи до трактування розвитку (рис. 2) [4]:

- за сутнісною компонентою: трансформаційний; динамічний; процесний;

- за результативно-наслідковою компонентою: спрощений; кількісний; якісний; комбінований; адаптаційний; комплексний.

Іванчук К. О. визначає такі підходи до визначення сутності розвитку підприємства [10]: зростання розмірів та показників діяльності підприємства; зміна стану підприємства на прогресивніший; підвищення гнучкості та адаптивності до змін; зміна підприємством свого якісного стану.

Рисунок 2. Підходи до трактування розвитку за сутнісною та результативно-наслідковою компонентою (сформовано автором на основі [4])

Figure 2. Approaches to the development interpretation by the essential and result-effect component (created by the author on the basis of [4])

За результатами аналізу наукової літератури [1–3; 7–9; 13–16], визначаємо чотири основні підходи щодо розуміння змістовної сутності категорії «розвиток підприємства». Згаданий термін визначають як сукупність змін, характер змін, стан чи результат змін, а також в якості процесу (процесу змін тощо) (рис. 3).

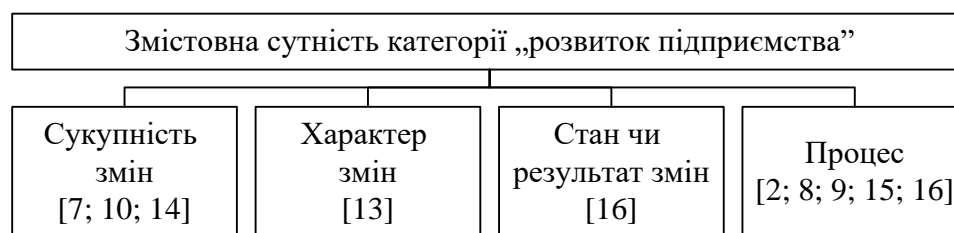

Рисунок 3. Підходи щодо визначення змістовної сутності категорії «розвиток підприємства» (сформовано на основі [1–3; 7–9; 13–16])

Figure 3. Approaches to defining the substantive essence of the enterprise development category (created by the author on the basis of [1–3; 7–9; 13–16])

Розвиток підприємств слід визначати на чотирьох рівнях, кожен з яких створює основу для наступних рівнів [11; 13; 19] (рис. 4):

- **науково-теоретичному рівні:** розвиток – це сукупність внутрішньо та зовнішньо обумовлених послідовностей переходів підприємства (чи окремих його підсистем) з одного стану відносної стійкості в інший, починаючи від моменту його створення до повного припинення функціонування;

- **методологічному рівні:** розвиток підприємства – це постійні зміни структури, функцій, елементів, а також їх окремих властивостей, що дозволяють більш чи менш ефективно функціонувати соціально-економічній системі підприємства за умов динамічного середовища господарювання;
- **методичному рівні:** розвиток підприємства – це процес поступової зміни кількісних і якісних характеристик окремих бізнес-процесів і цільової ефективності підприємницької діяльності в цілому;
- **прикладному рівні:** розвиток підприємства – це постійні зміни (підвищення) цільової ефективності використання основних засобів, оборотних коштів, персоналу, земельних ділянок тощо у короткотерміновій, середньотерміновій і довготерміновій перспективах.

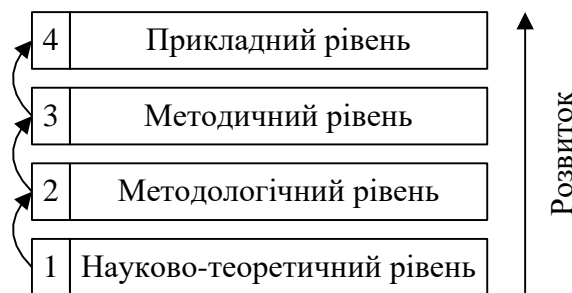

Рисунок 4. Рівні розвитку (сформовано на основі [11; 13; 19])

Figure 4. Development Levels (created by the author on the basis of [11; 13; 19])

В якості загальнонаукового поняття згаданий термін характеризується такими змістовними властивостями, як спрямованість, швидкість, результативність та причинність [13, с. 13; 16]. У той же час визначають також таку характеристику, як незворотність [8].

Традиційно виокремлюють дві форми розвитку будь-яких систем, явищ, процесів. Тобто прогрес (розвиток від «нижчого» до «вищого»), регрес, тобто розвиток від «вищого» до «нижчого») (рис. 5). Зазначають, що в економічних відносинах розвитку притаманні усі перелічені риси.

Рисунок 5. Форми розвитку (сформовано на основі [2; 9])

Figure 5. Development forms (created by the author on the basis of [2; 9])

Щодо форм розвитку, то прогрес асоціюється з позитивним аспектом, а регрес, відповідно, з негативним. У той же час, розглядаючи праці науковців та фахівців, доходимо висновку про три основні підходи щодо розуміння терміна «розвиток підприємства» з точки зору досягнення бажаних результатів або ж якості його впливу на функціонування суб'єкта господарювання, тобто позитивного, нейтрального чи негативного впливу (рис. 6).

Рисунoк 6. Віснoвиди розвитку з точки зору якoсті впливу на господарську діяльність підприємства (сформовано автором)

Figure 6. Varieties of development in terms of quality impact on the enterprise economic activity (created by the author)

Загальновідомі чотири основні складові прогресу, серед яких соціальна, матеріальна, духовна та наукова. Складові прогресу, що є формoю розвитку, а також низка параметрів їх оцінювання наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Складові розвитку-прогресу*

Table 1

Development-progress components

Форма розвитку	Складові форми розвитку	Параметри оцінювання
Прогрес	Соціальна	Розрив між доходами працівників
		Якість умов праці
		Забезпечення прав громадян
	Матеріальна	Економічне зростання
	Духовна	Особистісний прогрес
	Наукова	Кількість та ефективність нововведень

*Джерело: сформовано автором.

*The source: created by the author.

Соціальна складова характеризується соціальною рівністю, що визначається рівнем розриву між доходами вищого керівництва та працівників, якістю умов праці, а також забезпеченням прав громадян, справедливістю. Матеріальна складова визначається забезпеченням матеріальних та духовних потреб працівників. Духовна складова характеризується прогресом особистісного зростання працівників. Наукова складова характеризується зокрема постійним навчанням, здобуттям знань тощо.

Характеризуючи дані, що наведені в таблиці 1, можна сказати, що термін «розвиток» є багатогранною категорією, котра з часом дещо видозмінюється.

З огляду на інтенсифікацію економічних, управлінських та інших змін, що супроводжують здійснення господарської діяльності, ринкових змін, що відбуваються в економіці України, таким питанням, що привертає увагу, є класифікація видів розвитку. Класифікація видів розвитку не є жорсткою, тобто може враховувати більшу чи меншу кількість його видів з огляду на практичну доцільність для суб'єкта господарювання. Однак класифікація уможливорює чіткість, раціональність прийняття управлінських рішень з метою забезпечення його прогресу. Класифікація різновидів розвитку підприємства наведена в таблиці 2.

Таблиця 2

Класифікація різновидів розвитку підприємства*

Table 2

Classification of enterprise development varieties

№	Ознака	Види
1	2	3
1	За масштабом змін у соціально-економічній системі підприємства	Загально-корпоративний; внутрішньо-корпоративний; глобальний; локальний
2	За якістю змін у соціально-економічній системі підприємства	Прогресивний розвиток; регресивний розвиток
3	Залежно від об'єкта змін у соціально-економічній системі підприємства	Організаційний (структурний розвиток; функціональний розвиток); техніко-технологічний; соціальний; економічний
4	Залежно від характеру змін	Спрямований; циклічний; спіральний розвиток
5	Залежно від типу тренда	Лінійний; нелінійний розвиток
6	Залежно від динаміки змін у соціально-економічній системі підприємства	Рівномірний (еволюційний); нерівномірний (революційний)
7	За природою ключового критерію	Абсолютний; відносний
8	Залежно від рівня невизначеності процесів	Прогнозований; випадковий
9	Залежно від характеру змін у соціально-економічній системі підприємства	Екстенсивний; інтенсивний
10	За змістом	Якісний; кількісний
11	Залежно від можливості управління змінами	Керований; некерований (спонтанний)
12	Залежно від корпоративної стратегії	Адаптивний; реактивний; випереджаючий (превентивний)
13	Залежно від складності змін у соціально-економічній системі підприємства	Елементний; інтегральний; системний розвиток
14	Залежно від мети змін	Простий; розширений
15	За середовищем	Внутрішній; зовнішній; загальний
16	За часом	Ретроспективний; поточний; перспективний
17	За видом потенціалу	Виробничий; фінансовий; комунікаційний; інноваційний; маркетинговий; управлінський; мотиваційний; трудовий
18	За стабільністю	Стійкий; нестійкий
19	За тривалістю	Короткотерміновий; довготерміновий
20	За відкритістю	Спостережуваний; прихований («латентний»)
21	За вектором розвитку	Векторний; хаотичний
22	За впровадженням нововведень	Новітній; консервативний
23	За обмеженістю	Обмежений; розширений

1	2	3
24	За можливістю контролювати зміни	Контрольований; неконтрольований
25	За можливістю адаптування	Конвергенційний; дивергенційний
26	За рівнем управління	Оперативний; тактичний; стратегічний
27	За критерієм комплексності змін	Однопроектний; односферний; багатосферний; холічний
28	Залежно від уявлення суб'єкта розвитку про стан об'єкта розвитку в часі та його зміни	Проектний; непроєктний

*Джерело: сформовано автором на основі [2; 6; 9; 12; 13; 14].

*The source: created by the author on the basis [2; 6; 9; 12; 13; 14].

Класифікація розвитку підприємств має універсальний характер та може використовуватися в управлінні соціально-економічними системами різних рівнів [13, с. 168].

Висновки. Переважна більшість науковців, по-перше, проблематику розвитку визначає як актуальну й таку, що потребує постійної уваги з боку вчених, фахівців, практиків, керівних кадрів та інших. По-друге, основним атрибутом розвитку підприємства визначають зміни. По-третє, розвиток підприємства за замовчуванням сприймається як позитивний. Наведено підходи щодо визначення категорії «розвиток підприємства», серед яких спрощений, кількісний, якісний, комбінований, адаптаційний, комплексний, а також трансформаційний, динамічний, процесний. Опрацювання наукових праць надало можливість виокремити основні, з точки зору автора, підходи щодо розуміння сутності розвитку підприємства, який визначається як сукупність змін, характер змін, стан чи результат змін, а також процес. Зауважено, що серед різновидів розвитку з точки зору якості впливу на господарську діяльність підприємства доцільно виокремлювати негативний, нейтральний та позитивний. Систематизовано класифікацію різновидів розвитку за двадцятьма вісьмома ознаками.

Conclusions. According to the results of the analysis, we come to the conclusion that most of scientists define, firstly, the development problem as an important one requiring constant attention from scientists, specialists, experts, executives and others, secondly, determine changes as the main enterprise development attribute, and thirdly, the enterprise development is accepted as positive by default. The approaches of defining the «enterprise development» category are presented, They include simplified, quantitative, qualitative, combined, adaptation, complex, as well as transformational, dynamic, process ones. The investigation of scientific papers made it possible to distinguish the basic, from the author's point of view, approaches concerning understanding the essence of enterprise development, defined as the changes set, the changes behavior, the changes state or result of, as well as the process. It is noted that among the varieties of development in terms of impact quality on the enterprise economic activity it is reasonable to distinguish negative, neutral and positive ones. The development varieties classification is systematized according to twenty eight characteristics.

Список використаної літератури

1. Акофф Р. Планирование будущего корпорации. Москва: Прогресс, 1985. 328 с.
2. Богатирьов І. О. Управління розвитком підприємства (за матеріалами малих підприємств меблевої промисловості України): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Київ, 2004. 22 с.

3. Бурмака М. М., Бурмака Т. М. Управління розвитком підприємства (на прикладі підприємств будівельної галузі): монографія. Харків: ХНАДУ, 2011. 204 с.
4. Верхоглядова Н. І., Кононова І. В. Систематизація підходів до трактування розвитку будівельного підприємства. Економіка та управління підприємствами. 2016. Вип. 1. С. 67–74.
5. Войтко С. В. Управління розвитком наукомістких підприємств: монографія. Київ: НТУУ «КПІ», 2012. 277 с.
6. Горіна Г. О. Діалектика поняття «розвиток підприємства». Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 8. С. 123–127.
7. Дунда С. П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства». Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2011. Вип. 32. С. 70–75.
8. Залунін В. Ф., Щеглова О. Ю. Управління розвитком та функціонуванням виробничо-економічної системи будівельних підприємств. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2013. Вип. 2. С. 189–195.
9. Запасна Л. С. Економічна сутність розвитку підприємства. Культура народів Причорномор'я. 2006. № 96. С. 33–37.
10. Іванчук К. О. Теоретичні підходи до визначення сутності категорії «розвиток підприємства». Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. 2012. С. 231–239.
11. Кулинич Ю. М. Теоретичні аспекти сутності категорії економічний розвиток підприємства в ринковому середовищі. Науковий вісник БДФЕУ. 2012. Вип. 1 (22). С. 426–433.
12. Мала Н. Т., Грабельська О. В. Економічний розвиток підприємства: планування та моделювання. Вісник національного університету «Львівська політехніка». 2012. Вип. 739. С. 22–28.
13. Передерієнко Н. І. Сутнісно-змістовна характеристика процесів управління стратегічним розвитком підприємств. Стратегічні напрями розвитку підприємств видавничої галузі, поліграфічної діяльності і книготоргівлі: монографія / під. ред. Ганжурова Ю. С. Київ, 2015. С. 10–24.
14. Погорелов Ю. С. Розвиток підприємства: поняття та види. Культура народів Причорномор'я. 2006. № 88. С. 75–81.
15. Прийма Л. Р., Кулиняк І. Я. Розвиток підприємства: сутність поняття. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. 2012. Вип. 22. 10. С. 236–241.
16. Ткаченко А. М., Марченко К. А. Сучасні підходи до управління розвитком підприємства. Економіка і регіон. 2014. Вип. 1. С. 85–90.
17. Философская энциклопедия. «Наука логики» – Сигети / гл. ред. Ф. В. Константинов. Москва: «Советская энциклопедия», 1967. Т. 4. 592 с.
18. Господарський Кодекс України. Редакція від 21.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 12.11.2019).
19. Черемисина С. Г. Развитие виноградно-винодельческого производства Крыма: монография. К.: ННЦ ИАЭ, 2006. 490 с.

References

1. Ackoff R. Planirovanie budushchego korporacii [Creating the corporate future]. Moscow: Progress, 1985. [In Russian].
2. Bohatyrov I. O. Upravlinnia rozvytkom pidpriumstva (za materialamy malykh pidpriumstv meblevoi promyslovosti Ukrainy). Enterprise development management (based on materials of small enterprises of the furniture industry of Ukraine). Phd Thesis. Kyiv, 2004. [In Ukrainian].
3. Burmaka M. M., Burmaka T. M. Upravlinnia rozvytkom pidpriumstva (na prykladi pidpriumstv budivelnnoi haluzi): monohrafiia. Enterprise development management (based on materials of enterprises of the construction industry). Kharkiv: KhNADU. 2011. [In Ukrainian].
4. Verkhohliadova N. I., Kononova I. V. Systematyzatsiia pidkhodiv do traktuvannia rozvytku budivelnoho pidpriumstva. Systematization of approaches to interpretation of building enterprise development. Ekonomika ta upravlinnia pidpriumstvamy. No. 1. 2016. P. 67–74. [In Ukrainian].
5. Voitko S. V. Upravlinnia rozvytkom naukomistkykh pidpriumstv. High-tech enterprises development management. Kyiv: NTUU «KPI», 2012. [In Ukrainian].
6. Horina H. O. Dialektyka poniattia «rozvytok pidpriumstva». Dialectics of “enterprise development” concepts. Prychornomorski ekonomichni studii. No. 8. 2016. P. 123–127. [In Ukrainian].
7. Dunda S. P. Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia “rozvytok pidpriumstva”. Theoretical approaches to defining the concept of “enterprise development”. Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury. No. 32. 2011. P. 70–75. [In Ukrainian].

8. Zalunin V. F., Shcheglova O. Yu. Upravlinnia rozvytkom ta funktsionuvanniam vyrobnycho-ekonomichnoi systemy budivelnnykh pidpriemstv. Development and operation management of production and economic system of construction enterprises. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*. No. 2. 2013. P. 189–195. [In Ukrainian].
9. Zapasna L. S. Ekonomichna sutnist rozvytku pidpriemstva. Economic essence of enterprise development. *Kul'tura narodov Prichernomor'ya*. No. 96. 2006. P. 33–37. [In Ukrainian].
10. Ivanchuk K. O. Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti katehorii “rozvytok pidpriemstva”. Theoretical approaches to determining the essence of the category “enterprise development”. *Stratehiia i mekhanizmy rehuliuвання promysloвого rozvytku*. 2012. P. 231–239. [In Ukrainian].
11. Kulynych Yu. M. Teoretychni aspekty sutnosti katehorii ekonomichnyi rozvytok pidpriemstva v rynkovomu seredovyschi. Theoretical aspects of the essence of the category of economic development of the enterprise in a market environment. *Naukovyi visnyk BDFEU*. No. 1 (22). 2012. P. 426–433. [In Ukrainian].
12. Mala N. T., Hrabelska O. V. Ekonomichnyi rozvytok pidpriemstva: planuvannia ta modeliuvannia. Economic development enterprise: planning and modeling. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. No. 739. 2012. P. 22–28. [In Ukrainian].
13. Perederiienko N. I. Sutnisno-zmistovna kharakterystyka protsesiv upravlinnia stratehichnym rozvytkom pidpriemstv. *Stratehichni napriamy rozvytku pidpriemstv vydavnychoi haluzi, polihrafichnoi diialnosti i knyhotorhivli*. Kyiv. 2015. P. 10–24. [In Ukrainian].
14. Pohorielov Yu. S. Rozvytok pidpriemstva: poniattia ta vydy. Enterprise development: concepts and types. *Kul'tura narodov Prichernomor'ya*. No. 88. 2006. P. 75–81. [In Ukrainian].
15. Pryima L. R., Kulyniak I. Ya. Rozvytok pidpriemstva: sutnist poniattia. Enterprise development: the essence of the concept. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy: zbirnyk nauko-tekhnichnykh prats*. No. 22.10.2012. P. 236–241. [In Ukrainian].
16. Tkachenko A. M., Marchenko K. A. Suchasni pidkhody do upravlinnia rozvytkom pidpriemstva. New approaches to management of the enterprise development. *Ekonomika i rehion*. No. 1. 2014. P. 85–90. [In Ukrainian].
17. *Filosofskaya enciklopediya. “Nauka logiki” – Sigeti / gl. red. F. V. Konstantinov*. Moscow: Sovetskaya enciklopediya. T. 4. 1967. 592 p. [In Russian].
18. *Hospodarskyi Kodeks Ukrainy*. Redaktsiya vid 21.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (accessed: 12.11.2019). [In Ukrainian].
19. Cheremisina S. G. Razvitie vinogradno-vinodel'cheskogo proizvodstva Kryma. The development of grape and wine production of Crimea. Kiev: NNC IAE, 2006. [In Russian].